

SEDMI KONGRES HISTORIČARA JUGOSLAVIJE
(Novi Sad, 4–7. listopada 1977)

Sedmi kongres historičara Jugoslavije održan je u Novom Sadu od 4. do 7. listopada 1977. godine. Osnovna tema Kongresa bila je *Društvene strukture i društveni pokreti*. Kako se Kongres održavao u godini jubileja Josipa Broza Tita (85-godišnjica života i 40-godišnjica dolaska na čelo KPJ–SKJ), ličnosti izuzetno značajne u povijesnom razvoju naših naroda i narodnosti, to je i razmatranju uloge, značenja i doprinosa Josipa Broza Tita procesima i pojavama u novijoj povijesti naših naroda i narodnosti dano vidno mjesto i u plenumskom radu Kongresa i u radu odgovarajućih sekcija. Značajno je zatim da se na ovom Kongresu, kao sastavni dio kongresne problematike a ne posebnog pretkongresnog skupa, javila problematika nastave povijesti, napose u srednjoškolskom obrazovanju.

Uače, održana su i dva pretkongresna skupa: Savezno savjetovanje arhivskih radnika Jugoslavije o temi *Arhivska građa kao izvor za istoriju KPJ–SKJ s posebnim osvrtom na građu o delatnosti druga Tita* te Savjetovanje muzejskih radnika Jugoslavije o temi *Razvoj, uloga i značaj istorijskih muzeja u SAP Vojvodini*.

Sedmi kongres historičara Jugoslavije radio je u plenumu i u pet sekcija. *Prva sekcija* obuhvatila je antički period i srednji vijek, *druga* razdoblje od XV do XVIII stoljeća, *treća* period od početka XIX stoljeća do 1918. godine, *četvrta* razdoblje između dva rata (1918–1941) i *peta sekcija* period od 1941. godine do danas.

Na plenarnoj sjednici 4. listopada, poslije otvaranja Kongresa i pozdravnih riječi društveno-političkih radnika SAP Vojvodine i grada domaćina, *Pero Damjanović* pročitao je referat »Uloga Josipa Broza Tita u izgradnji marksističke partije – bitni faktor pobjede jugoslovenske socijalističke revolucije«.

Zatim je rad u plenumu bio usmjeren na probleme nastave povijesti. O toj su problematici podneseni ovi referati: *Rade Petrović*, »Mjesto nastave istorije u reformiranom usmjerenom obrazovanju«, *Milutin Perović*, »Konceptija i struktura nastavnih sadržaja u programima istorije zajedničkih osnova srednjeg usmerenog obrazovanja – Uporedna analiza«, *Hrvoje Matković*, »Perspektive nastave istorije u II fazi srednjeg obrazovanja«. Referati, a čini se još više općepoznati položaj nastave povijesti u srednjoškolskom obrazovanju, pobudili su prilično živu diskusiju s ciljem da se nastava povijesti i u reformiranom srednjoškolskom obrazovanju postavi tako da može ostvarivati zadaću koju bi s obzirom na obrazovno-odgojne funkcije u oblikovanju mladih ljudi morala imati. Naime, čini se da se opravdana borba protiv historicizma u srednjoškolskim predmetima često neopravdano svodi na »borbu« protiv istorije kao

nastavnog predmeta. U tom smislu zaključeno je da i stručne organizacije historičara posvete znatno više pažnje mjestu nastave povijesti u okvirima sistema obrazovanja.

Plenumu su nadalje bili predloženi, u skladu s već prihvaćenom tradicijom, referati iz povijesnog razvoja zemlje-domaćina, ovaj put SAP Vojvodine. Bio je to referat *Branislava Vraneševića*, »Društvene strukture i društveni pokret u Vojvodini u drugoj polovini XIX veka« te *Ranka Končara*, »Pokret za autonomiju Vojvodine između dva svetska rata«.

Napokon, pri kraju rada prvog dana Kongresa plenumu je podnesen i referat *Mirjane Gross*, »Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije«. U referatu je autorica, među ostalim, razmatranje usmjerila prema određenju pojma struktura u historiji i društvenim znanostima; marksističkoj i nemarksističkoj strukturalnoj historiji, njihovim razlikama i sličnostima; mogućim perspektivama jugoslavenske historije kao društvene znanosti i drugim problemima. U cjelini, referat je značajan prilog diskusiji o stanju i pravcima razvoja historijske znanosti u Jugoslaviji. Dakako, pobudio je izuzetnu pažnju i izazvao reagiranja sudionika Kongresa. Diskusija (*Draga Anić, Branislav Đurđev, Smiljana Đurović, Nikola Petrović, Bogo Grafenauer, Dušan Berić*) u kojoj je bilo riječi o strukturalnoj historiji uopće, marksističkoj strukturalnoj historiji itd. ostala je, na žalost, uglavnom nedorečena zbog strogog ograničavanja vremena diskutantima i uopće poodmaklog doba dana. Stoga valja sačekati objavljivanje referata i integralnih diskusija na stranicama JIC-a da bi se potpuno mogao sagledati domet te razmjene mišljenja. No, izvan svake je sumnje da su metodološka i teorijska pitanja historijske znanosti zauzela vidnije mjesto u misaonim preokupacijama historičara te da će i to pomoći afirmaciji historijske znanosti u Jugoslaviji kao društvene znanosti.

Na završnoj plenarnoj sjednici Kongresa, 7. listopada, saslušan je referat *Danice Gavrilović*, »Kompjutersko proučavanje istorije«, a zatim i izvještaji o radu sekcija. Na kraju su prihvaćeni zaključci u kojima je, uz ostalo, stavljeno u zadatak izvršnom organu Saveza društava historičara Jugoslavije da u pripremanju narednog kongresa historičara preispita modalitete njegove organizacije u cilju omogućavanja sveobuhvatnijih diskusija o manjem broju referata i saopćenja. Naime, kongresi historičara sve više se pretvaraju, napose rad u sekcijama, u tribine panoramskog tipa s velikim brojem saopćenja od kojih neka nisu ni u vezi s osnovnom temom kongresa. No, ne bi valjalo prihvatiti ni tendenciju suvišnog sužavanja, jer kongresi historičara, pa tako i Sedmi kongres, mjesto su međusobnog upoznavanja historičara s dostignućima i rezultatima, afirmiranja mladih znanstvenih radnika, otvaranja novih znanstvenih i stručnih problema i davanja poticaja za njihovo rješavanje.

Poslije završetka rada Kongresa održana je skupština Saveza društava historičara Jugoslavije. Za predsjednika je izabran *Ali Hadri*, sveučilišni profesor iz Prištine.

Marijan Maticka

III SEKCIJA (početak 19. st. do 1918)

Sadržaj rada Treće sekcije odnosio se na razdoblje od početka 19. st. do 1918. godine. Od najavljenih trideset referenata, nisu se pojavili Ljubiša Doklestić, Šandor Mesaroš, Mirko Valentić i Viktor Vrbnjak, niti su pročitana njihova saopćenja: »Društvena pripadnost nosilaca preporoda i revolucionarne organizacije u Makedoniji«, »Sindikalni pokret industrijskih i zanatskih radnika u Vojvodini od 1890. do 1914. godine«, »Vojna krajina u razvoju hrvatskog društva u drugoj polovini XIX stoljeća« i »Socijalne podloge taborskoga gibanja«. Međutim, ostalih dvadeset i šest saopćenja bila su više nego zanimljiva, tako da se — bez obzira na to što se iz naslova neodržanih referata može naslutiti da su i njihove teme interesantne — nije ni osjetilo da nedostaju. Naime, većina referata imala je sadržaje gotovo u cjelini izvornog značaja tako da su redovito podsticali živu diskusiju. Tako je već prvi referat — Đoke Pejovića, »Društveno-ekonomski i politički uslovi pretvaranja plemenske strukture Crne Gore i Brda u organizaciju države krajem XVIII i početkom XIX vijeka«, podstakao Milutina Perovića da ukaže na to kako je potrebno još podrobnije govoriti o plemenskoj strukturi, a što je osnovna tema Kongresa (»Društvene strukture i društveni pokreti«). Dakako, što je struktura uopće, kako se koristiti metodama koje zahtijevaju i predznanje i preorijentaciju u dosadašnjim načinima istraživanja — već je drugi problem, o čemu smo dosta čuli i na plenarnoj sjednici Kongresa. Uglavnom, referent je odgovorio diskutantu, a tako ni ostali referenti nisu ostali dužni onima koji su željeli podrobnije informacije ili koji su kritički željeli iznijeti svoje mišljenje. Tako su u povodu referata Klimenta Džambasovskog, »Istorijske prepreke na putu razvitka makedonskog nacionalnog pokreta«, diskutirali Risto Pop-Lazarov (dvaput) i Ljuben Lape. Nakon izlaganja Vasilija Melika o »Slovenskom narodnom gibanju in razslojavanju na podeželju (1848—1918)«, znatnu pažnju izazvao je i referat Tome Kraljačića, »Struktura administracije u Bosni i Hercegovini u Kalajevo doba«. Danica Milić u diskusiji je istakla da su malobrojni referati takva sadržaja, a bez njih se ne može potpunije razumjeti ni proučavati određeno geografsko ili povijesno područje. Andrija Lainović čitao je tekst: »Odgovor naših naroda na stav Antante prema bugarskim aspiracijama na Makedoniju u prvom svjetskom ratu«, a Jasna Fischer, »Socijalna osnova delavskoga gibanja v Ljubljani v letih 1870—1890«. Posljednje saopćenje u toj grupi referata, »Socijalna kretanja u Bosni 1848. godine«, Dušana Berića također je izazvalo pažnju pa je Nikola Petrović zatražio dodatna objašnjenja u vezi s Berićevim mišljenjem o odnosu Evrope i naših naroda prema Bosni 1848/49. godine, na što je Berić i odgovorio. Kao i Petrović, i Dragutin Pavličević istakao je kao vrlo pozitivnu pojavu prisutnost T. Kraljačića, J. Fischer i D. Berića, i to kao mladih znanstvenih radnika koji donose na Kongres potrebnu živost svojim novim pogledima na pojedina povijesna zbivanja ili pojave.

Druga grupa referenata održala je svoje referate ovim redom: Rene Lovrenčić, »Socijalna struktura sjeverne Dalmacije (1890—1910)«, Danica Milić, »Ekonomske činioce razvoja srpskog društva XIX veka«, Dževad Juzbašić, »O pitanju zaključenja ugovora o političkom savezu između vodstva srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta u Bosni i Hercegovini u 19. st.«, Dragutin Pavličević, »Narodni pokret u Hrvatskom zagorju 1883«, Plana Emin, »Albanski begovat

i gradsko stanovništvo na Kosovu prema reformnoj akciji Turske i velikih sila 1900–1904. godine«, Ejub Mušović, »Pokreti sandžačkih muslimana protiv reformi sultana Mahmuda II (tridesete godine XIX veka)« i Ilijas Hadžibegović, »Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine«. I nakon ovih referata razvila se rasprava. Tako se Vasilije Krestić osvrnuo na saopćenje D. Pavličevića, a N. Petrović postavio više pitanja, dok je D. Juzbašić diskutirao o referatu I. Hadžibegovića. Referenti su detaljno odgovarali. Ovdje je zanimljivo ukazati na sadržaj diskusije Sabita Uke, koja je zapravo bila mali referat o povijesti nama gotovo nepoznatih Čerkeza na Kosovu i kojih ima vrlo malo, ali još uvijek postoje i na Kosovu i u Srbiji, Bugarskoj itd.

Treću skupinu referata započeo je Nikša Stančić s temom: »Osnovni problemi u nacionalnim integracionim procesima na početku preporodnog pokreta u Dalmaciji«. Zatim je Kalman Čehak govorio o »Pokretima agrarnog proletarijata u Vojvodini u godinama prelaska iz XIX u XX vek u svjetlu izgrađivanja radničko-seljačkog saveza«, Šukri Rahimi o »Verskoj podeljenosti i razvoju nacionalne svesti kod Albanaca u drugoj polovini XIX veka«, Petar Strčić o »Političkim pokretima Istre i na Kvarnerskim otocima u XIX i u početku XX stoljeća«, Ljubinka Trgovčević o »Istraživanju uloge naučnika tokom prvog svetskog rata u savremenoj istoriografiji« i Branko Babić o »Iseljavanju muslimana iz novih krajeva Crne Gore 1914. godine«. D. Berić je u diskusiji uzeo riječ o saopćenjima N. Stančića i Lj. Trgovčević, D. Pavličević o referatima N. Stančića i P. Strčića, Dragoslav Janković o Lj. Trgovčević, Lj. Lape o B. Babiću i Lj. Trgovčević, Sadulla Brestovci i Milorad Ekmečić o izlaganju B. Babića. Svi su referenti odgovorili (štoviše, diskutiralo se i s mjesta u publici i po više puta).

Posljednji dan govorili su Arpad Lebl, »Socijalna struktura banatskog sela 1880–1918« (dao je i detaljni tabelarni prikaz), Nusret Šehić, »O autonomnom pokretu Bosne i Hercegovine pod austro-ugarskom okupacijom«, Masar Kodra, »Društvene prilike kod Albanaca na Kosovu za vreme istočne krize (1875–1881)«, Vasilije Krestić, »Iz istorije demokratskog pokreta Srba u Ugarskoj«, Ahmed Aličić, »Struktura vlasti u Bosni u drugoj polovini XIX veka« i Sadulla Brestovci, »Albanski nacionalnooslobodilački pokret u Srbiji 60-ih godina XIX veka«. U diskusiji su uzeli riječ Lazar Rakić, Mirjana Gross i N. Petrović o saopćenju V. Krestića, te D. Berić o referatu A. Aličića, na što su referenti odgovorili.

Prva dva dana vodio je III sekciju Milorad Ekmečić, a posljednji dan je skupu predsjedavao Rene Lovrenčić. U sekciji je vladala izuzetna radna atmosfera, referenti i diskutanti uglavnom su se pridržavali dogovorenog vremena za izlaganje. Osobito je autoritativno, ali i strpljivo, mirno i vrlo korektno usmjeravao rad skupa M. Ekmečić — bilo da je čekao s radom skupa da se izmijeni »struktura« slušatelja, bilo da je rekao nekoliko riječi o referatima ili opširnije komentirao i sažeto ponavljao riječi svakog diskutanta, kako ne bi bilo eventualne zabune u diskutanata i referenata, te skretanja u nepotrebnu polemiku koja bi samo oduzela dragocjeno vrijeme, a sadržajno ne bi pridonijela boljem objašnjenju problema. Taj je predsjedatelj podnio skupu konstruktivan rezime rada III sekcije, koji je i pročitao posljednji dan Kongresa, na redovnoj skupštini povjesničara Jugoslavije.

Rad III sekcije Sedmog kongresa povjesničara Jugoslavije u Novom Sadu može se ocijeniti vrlo uspješnim u cjelini, iako je, prirodno, bilo i nekih nedostataka. Kao prvo — svečana sala gimnazije »Jovan Jovanović Zmaj« zaista je lijepa itd., ali je potpuno neakustična, tj. neupotrebljiva je bez ozvučenja — barem za ovakve skupove, pa je zbog toga bio i rad III sekcije vrlo otežan. Zatim, neobično velika fluktuacija slušatelja — od oko 50 do oko njih 160! — govori o tome da su vrlo dobro proučili štampani »Program« i »Teze referata i saopštenja za Sedmi kongres istoričara Jugoslavije«, da su to stručnjaci ili zainteresirane osobe koje žele da čuju sasvim određene referente, odnosno da saslušaju određene sadržaje u samo određenim referatima. To je vrlo pozitivna pojava, ali na nju nije reagirao gotovo ni jedan organizator poslijeratnih kongresa. Međutim, ako se ne želi uvažiti argumente ovakve mase slušalaca — neprestano ih je više stotina u pokretu između pojedinih udaljenih zgrada! — može se organizirati i samo okrugli stol za pojedine teme, pa je III sekcija i preporučila da Savez povjesničara periodično pripremi skupove zainteresiranih samo za određene probleme, između ostalih, i o strukturama u narodnom preporodu. Prevelika udaljenost između zgrada u kojima su održavane sjednice pojedinih sekcija apsolutno je onemogućila velikom dijelu slušatelja da slušaju one sadržaje za koje su zainteresirani. Osim toga i kongresi ovakvih velikih razmjera, s previše tema od zaista velikog, upravo fundamentalnog značenja, odvlače pažnju od tzv. malih tema, bez kojih, opet, ne može biti ni »velikih« tema. Zanimljivo je da gotovo svi referenti ne znaju koliko se kartica može pročitati za petnaest minuta, da ih na to nitko nije upozorio, da zbog toga dolazi do vrlo neugodne vremenske stiske, da su gotovo svi očajno loši čitači svojih tekstova, govornici ili diskutanti; pri tome se još može opravdati institutske, muzejske i sl. radnike, ali što reći za sveučilišne nastavnike koji ne znaju kako se treba koristiti svojim govornim organom? Smatram da nema opravdanja — osim u zaista iznimnim slučajevima — za one referente koji su dopustili da budu najavljeni u štampanim materijalima, a zatim se nisu pojavili ni opravdali svoje nesudjelovanje; ta ipak je to najviša i jedinstvena smotra rezultata jugoslavenske historiografije, koja se održava tek svake četvrte godine! Budući da je takvih slučajeva sve više i na drugim sličnim skupovima, potrebno bi bilo da organizatori vode više brige kako bi čvrstim, ugovornim obvezama utjecali na referente da slušatelji ne ostanu razočarani, jer oni su — držeći se štampanog programa — našli vremena i potrudili se da tko zna iz kojih naših ili stranih krajeva dođu na takve skupove i čuju određene referate. Također se ne bi smjelo događati da se najavljeni naslovi referata u posljednji čas izmijene toliko da se samim time bitno promijene i sadržaji saopćenja.

Rad III sekcije ukazuje na to da se i opet javlja nova generacija mladih historičara koji će znati vrlo umješno zamijeniti starije kolege. Osim toga, javlja se i niz novih tema — dok su nekada, npr., gotovo u cjelini prevladavale teme o prošlosti Slovenije, Hrvatske i Srbije, a referenti bili gotovo isključivo iz tih zemalja, na posljednjih nekoliko kongresa sve se više javljaju autori s temama iz prošlosti ostalih naših republika i pokrajina. III sekcija upravo je karakteristična po tome, jer se javilo više vrlo dobrih i zanimljivih referata o povijesti Kosova i drugih naših krajeva, a da i ne govorim o iznošenju podataka o našim narodnostima o čijoj prošlosti mnogi od nas gotovo da nismo nikada ni čuli. Ovdje ne spominjem i ostale teme koje su vrlo važne i zanimljive, a u nas se gotovo nisu doticale,

Smatram da je rad III sekcije bio izuzetno plodan i koristan prilog razvoju naše historiografije, međusobnom upoznavanju historičara, razjašnjavanju pojedinih pitanja u osobnim kontaktima pojedinih povjesničara. Takvi bi susreti bili još korisniji, ako bi bili češći.

Petar Strčić

IV SEKCIJA (razdoblje 1918—1941. godine)

Rad u Četvrtoj sekciji VII kongresa historičara Jugoslavije, kako je već uobičajeno i na prijašnjim kongresima, bio je usmjeren na probleme povijesti međuratnog razdoblja Jugoslavije, odnosno na značajke određenih povijesnih zbivanja njezinih pojedinih dijelova u vremenu između dva svjetska rata. Najveći dio prijavljenih i pročitanih saopćenja (u sekciji se radilo 5. listopada prije podne i po podne a 6. listopada samo prije podne, zato što, zbog raznih razloga, nije prisustvovalo osam prijavljenih referenata, bolje rečeno, autora prijavljenih saopćenja) na sjednicama Sekcije odnosio se na osnovnu temu Kongresa — na društvene strukture i društvene pokrete — ali su historičari, koji se bave poviješću komunističkog pokreta u međuratnom razdoblju, dali svoj prilog i radnom obilježavanju jubileja KPJ, odnosno SKJ, i Josipa Broza Tita, pa se tako njihovim zalaganjem i VII kongres historičara Jugoslavije uključio u obilježavanje tih značajnih jubileja i Partije i Tita.

Na partijske i Titove jubileje odnosio se referat Pere Damjanovića, pročitana na plenumu, i, saopćenje Miroljuba Vasića, pod naslovom »Doprinos Josipa Broza Tita jačanju revolucionarnog omladinskog pokreta u njegovoj borbi za preobražaj jugoslovenskog društva (1935—1941)«. Vasić je u svom saopćenju izložio osnovne uvjete razvoja SKOJ-a u tom vremenu obilježenom sve oštrijom političkom i društvenom polarizacijom, te njegovu idejnu i akcionu usmjerenost na stvaranje revolucionarno-demokratskog pokreta omladine, koja se, zahvaljujući umnogome i radu Josipa Broza Tita, uključila u pripreme komunističkog pokreta za podizanje revolucije.

To je saopćenje bilo prvo po redu u radu Sekcije, a zatim su slijedila ostala, pri čemu treba spomenuti da je i referat Ranka Končara, prvobitno određen da bude pročitana u Sekciji, iznesen u plenumu (o čemu je također već bilo riječi). Danilo Kecić, u svom saopćenju »Šesta pokrajinska konferencija KPJ za Vojvodinu«, govorio je o važnosti te konferencije održane u prvoj polovici rujna 1940. god., i za razvoj KPJ u Vojvodini i za razvoj KPJ u cjelini, jer je ta konferencija, uoči značajne V zemaljske konferencije KPJ, pokazala čvrstinu vojvodanske partijske organizacije, a takve su u to vrijeme bile više-manje i druge organizacije u sastavu KPJ. Ljubivoje Cerović podnio je saopćenje »Ostvarivanje narodnofrontovske politike KPJ u Vojvodini kroz aktivnost studentskog pokreta«, u kojem je izložio doprinos studentske omladine, pa i one koja se školovala na univerzitetima izvan zemlje, provođenju politike Narodne fronte, koja je od 1935. godine dalje bila značajan dio aktivnosti cijele KPJ. Problemima razvoja komunističkoga političkog i sindikalnog pokreta na Kosovu bilo je posvećeno saopćenje Fahmija Puškolića, pod naslovom

»Radnički pokret na Kosovu između dva svjetska rata«. Đuro Batričević je u saopćenju »Djelatnost KPJ i SKOJ-a na preobražaju crnogorskog sela između dva rata (1918—1941)« obuhvatio razne oblike rada komunista i revolucionarne omladine među seljacima. O privrednom, nacionalnom i socijalnom sastavu vojvođanskog društva u međuratnom razdoblju govorio je Nikola Gaćeša u saopćenju »Osobnosti društvene strukture u Vojvodini između dva svjetska rata«. Muhamet Pirraku je u saopćenju na temu »Kulturno-prosvetni pokret Albanaca u Jugoslaviji 1919—1941.« govorio o pokušajima buržoaskih režima da onemoguće kulturno-prosvjetni pokret Albanaca i o aktivnosti Albanaca koji su se tome, zahvaljujući demokratski nastrojenim ljudima ili komunistima, uspješno opirali. Milan Gaković podnio je saopćenje pod naslovom »Socijalna struktura Zemljoradničke stranke u Bosni i Hercegovini između dva rata« u kojem je ukazao na osobitosti te stranke na tom području. Mira Kolar-Dimitrijević obradila je »Neke mogućnosti istraživanja struktura radničke klase Jugoslavije u međuratnom razdoblju« i ukazala na kvantitativno poznavanje radničke klase te njezino kretanje u pojedinim područjima Jugoslavije. Aleksandar Apostolov u svom saopćenju obradio je detaljno značenje i razvoj događaja u srednjoškolskoj sredini pod naslovom »Štrajk učenika učiteljske škole u Skopju 1919, 1922. i njegov odjek u učiteljskim školama Srbije«. Ivan Očak govorio je na temu »Jugoslavenski komunisti u SSSR-u između dva rata« i ukazao na neke razloge njihova odlaska u prvu zemlju socijalizma i na njihovo djelovanje u toj zemlji. Dušan Bibić podnio je saopćenje »Socialna struktura nemške manjšine v Jugoslaviji med obcema vojnama« i obradio karakteristike te manjšine. Bosiljka Janjatović govorila je na temu »Sindikalni pokret u društvenom životu Hrvatske između dva rata« i ukazala na političku heterogenost, organizacionu i akcionu nejedinstvenost tog pokreta kao posljedice situacije u društvenom životu. Tomislav Išek ukazao je na karakteristike opozicione građanske stranke — Hrvatske seljačke stranke — u saopćenju »Struktura Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do 1929. godine«. Milenko Palić obradio je »Položaj i pokret poljoprivrednog proletarijata u društveno-političkoj strukturi u kapitalizmu u Vojvodini (do 1944. godine)« i ukazao na nepovoljnu materijalnu situaciju te vrste radnika i teške uvjete u kojima su radili. Vojislav Kuševski obradio je »Reagovanje u Društvu naroda na postavljanje makedonskog pitanja« — koje pitanje režimi međuratne Jugoslavije nisu priznavali i prema njemu se nisu određivali (osim, dakako, negativno), pa je pokretanje tog pitanja u Društvu naroda trebalo, uz ostalo, i da odredi realnost tog pitanja i potrebu njegova rješavanja u samoj zemlji. Katarina Rašić-Mihajlović opisala je »Odnos snaga građanskih stranaka i Komunističke partije Jugoslavije uoči drugog svjetskog rata i socijalističke revolucije«, zadržavši se uglavnom na općepoznatim činjenicama. Ibrahim Karabegović podnio je saopćenje »Idejne osnove i socijalna baza reformističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini između dva rata (1921—1941)«, ukazavši na program i organizaciju tog pokreta koji se zalagao za ublažavanje nepovoljnog položaja radničke klase u kapitalističkom društvenom sistemu. Stanislava Koprivica-Oštrić i Vlado Oštrić podnijeli su saopćenje pod naslovom »Proces konstituiranja radničke klase u Hrvatskoj u društveni pokret«, iznijevši činjenice o tome od nastanka radničkog pokreta do stvaranja i rada komunističkog pokreta. Ahmed Hadžirović govorio je na temu »Dinamika štrajkačkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1935. do 1941. godine« i ukazao na karakteristike tog pokreta određivši kvantitetu i kvalitetu štrajkova. Simo Mladenovski je u saopćenju »Napredni

studentski pokret na Filozofskom fakultetu u Skopju 1936–1941. godine« ukazao na ulogu Komunističke partije u njegovu razvoju. Milan Obradović obradio je temu »Agrarni odnosi na Kosovu 1918–1941. godine« i ukazao na specifičnosti tih vrlo složenih odnosa na tom području.

Podnijeto je, dakle, uračunavši i referate pročitane u plenumu, 25 referata, odnosno saopćenja iz tema i problema povijesti pojedinih dijelova Jugoslavije između dva svjetska rata. Većina tih saopćenja, a to se, dakako, vidi i iz navedenih naslova, odnosi se na povijest radničkog pokreta, osobito na njegov komunistički dio, bilo politički, bilo sindikalni, pa se može postaviti pitanje kako to da u radu IV sekcije VII kongresa historičara Jugoslavije nije došla do izražaja povijest i drugih dijelova tadašnjeg društva, društva koje je bilo oštro ispolarizirano, puno protivvrječnosti i sukoba. To, dakako, ne znači da je nepovoljno što se obrađuje u okviru rada jedne sekcije povijest radničkog pokreta u jednom razdoblju, jer je radnički pokret, a pogotovo njegov komunistički dio u međuratnom razdoblju, po svom programu, idejnim osnovama i akcijama, bio značajan faktor u društvenom životu tadašnje Jugoslavije. Premda se to u pojedinim vremenskim odsječcima i nije primjećivalo ili nije značajnije dolazilo do izražaja, radnički pokret je gotovo uvijek, posebice njegov komunistički dio, bio u toku društvenih procesa, bilo da se sam određivao prema njima i suprotstavljao im se, bilo da je društvo određivalo svoja gledišta prema tom pokretu. Prema tome je iznošenje problema razvoja radničkog pokreta imalo i ima svoje puno opravdanje. Ali se tako u većini slučajeva (iako će se, naravno, prava vrijednost iznesenih saopćenja moći procijeniti tek kad budu i objavljena) dobila više-manje pojednostavnjena slika razvoja tog pokreta, a još više od toga jednostrana slika razvoja društva u tadašnjoj Jugoslaviji. Nedostajanje tema koje bi se odnosile na druge komponente društva tog vremena, ili njihov nedovoljan izbor, govore, čini se, o tome da su se za VII kongres historičara uglavnom javili oni istraživači koji se bave radničkim i komunističkim pokretom u razdoblju 1918–1941, a da su istraživači drugih komponenti tadašnje Jugoslavije propustili priliku da izlože rezultate svojih istraživanja. Trebalo bi, dakle, nastojati da se to ne ponovi na narednim kongresima historičara, jer je takav skup povjesničara dobro mjesto, ili bi imao biti mjesto, gdje se, uz ostalo, iznose i rezultati rada svih onih koji se bave istraživanjem povijesti.

Radu Sekcije prisustvovalo je, osim referenata, i prosječno šezdesetak i više drugih zainteresiranih sudionika Kongresa što je pokazalo zanimanje za povijest međuratnog razdoblja svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Nakon svake grupe referata, odnosno saopćenja, razvila se diskusija koja je imala uglavnom značaj dopune, dakle bez polemike ili pitanja postavljenih autorima saopćenja, ukazivanja na složenost razvoja međuratne povijesti.

Usprkos ovim primjedbama može se reći da je rad u IV sekciji VII kongresa historičara Jugoslavije pokazao da historičari u svojim istraživanjima otvaraju nedovoljno poznata pitanja i nastoje za njih naći znanstveno fundirane odgovore pa time pridonose upoznavanju razvoja tadašnjega društvenog sistema u Jugoslaviji u njegovim osobitostima, a te su analize o pojedinim društvenim pokretima i društvenim strukturama podloga za daljnje produbljivanje naših spoznaja o procesima u povijesnom razvoju međuratne Jugoslavije.

Bosiljka Janjatović

V SEKCIJA (1941. godina — danas)

Peta sekcija VII kongresa historičara Jugoslavije radila je dva dana (5. i 6. listopada) i razmatrala je problematiku razdoblja od 1941. godine do danas. Značajno je pripomenuti da je prvi put na jednom kongresu historičara izostala završna granica (1945. godina) u razmatranju najnovije povijesne problematike. Tako je razdoblje mirnodopske izgradnje socijalističkih odnosa i razvoja Jugoslavije — kojim se povjesničari sve više, ali još uvijek nedostatno, bave — postalo sastavni dio kongresnog programa. Svakako, to dokazuje da su povjesničari »osvojili« novo područje istraživanja, a ujedno je to i oblik poticanja za šire i temeljitije istraživačke zahvate u tu problematiku.

U cjelini, o razdoblju poslije 1941. godine na ovom je Kongresu podneseno znatno više saopćenja nego na prethodnom. Ukupno je bilo osamnaest saopćenja; jedanaest ih se odnosilo na period do 1945. godine, a sedam dijelom ili potpuno na razdoblje poslije 1945. godine. Zamjeriti je organizatorima što, iako su na tome nastojali, nisu postigli uspješnije kronološko i tematsko povezivanje saopćenja, tj. stvaranje manjih cjelina koje bi zacijelo više poticale diskusiju. Većina se saopćenja, inače, uklopila u osnovnu temu Kongresa, tj. problematiku društvenih struktura i društvenih pokreta, odnosno proučavanja raznovrsnih aspekata doprinosa Josipa Broza Tita povijesnom razvoju naših naroda i narodnosti.

Doprinos Josipa Broza Tita tema je saopćenja »Josip Broz Tito neimar bratstva i jedinstva u toku NOR i socijalističke revolucije između naših naroda i narodnosti«, kojega je autor *Omer Hadžidauti*. Zatim je *Radoje Pajović*, u saopćenju »Titovo učešće i doprinos u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji u Crnoj Gori u toku 1941. i 1942. godine«, napose ukazao na Titovu ulogu u savladavanju sektaških tendencija i »lijevih skretanja«. *Ljubomir Tabački*, u saopćenju »Oživotvorenje Titove koncepcije strategije i taktike NOB-a u Vojvodini 1941—1942«, naglasio je da je usprkos relativno nepovoljnim geografskim prilikama, puna materijalna i politička podrška naroda, ostvarena na političkoj platformi narodnooslobodilačkog pokreta, omogućila u Vojvodini trajan otpor neprijatelju, od diverzantsko-sabotažnih akcija do borbe partizanskih odreda širih razmjera. Komponentu masovnosti razradila je *Jelena Popov* u saopćenju »Politika KPJ u Vojvodini na stvaranju masovne osnove narodnooslobodilačkog rata i revolucije«. *Ali Hadri*, u saopćenju »Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941—1945«, zadržao se na osnovnim etapama, specifičnostima i značajkama narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije na Kosovu.

Analiza socijalne i drugih struktura (nacionalne, političke pripadnosti itd.) sudionika narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije relativno je novije područje rada historičara. Te su analize veoma značajne jer ukazuju na odnose unutar pojedinih globalnih struktura, znatno pridonose razumijevanju ponašanja pojedinih društvenih grupa i tako omogućuju cjelovitije objašnjenje pojedinih povijesnih fenomena i procesa. Potvrđuju to i neka saopćenja na Kongresu. *Mile Todorovski*, u saopćenju »Socijalna, nacionalna i politička struktura partizanskih odreda u Makedoniji 1941—1942. godine«, utvrdio je, npr., razmatrajući socijalnu strukturu tri partizanska odreda koji su djelovali na današnjem teritoriju SR Makedonije od kolovoza do prosinca 1941. godine, da je zastupljenost radnika bila od 63 do 75%. U godini 1942.

udio radnika u partizanskim odredima, kojih je tada bilo deset, nešto je opao, ali je još uvijek bio iznad 50%. Poslije radnika, najviše boraca partizanskih odreda dali su intelektualci u širem smislu, a zatim seljaci. Ali, ističe autor zastupljenost seljaka u partizanskim odredima ne može se uzeti kao realan izraz sudjelovanja seljaka u narodnooslobodilačkom pokretu. Naime, seljaci su bili masovno uključeni u druge oblike i akcije narodnooslobodilačkog pokreta i tako pridonosili uspješnom djelovanju i partizanskih odreda. Dakako, i ostale analize M. Todorovskog jednako su inspirativne po svojim rezultatima. Dostignuća sličnih, ipak čini se šire shvaćenih, analiza za Sloveniju prikazao je *Ivan Križnar*. Njegovo saopćenje, »Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v letu 1941.«, izrađeno je na temelju dužeg i institucijski organiziranog prikupljanja podataka neophodnih za takve analize. Od brojnih i raznovrsnih rezultata tog rada napomenimo samo da je i I. Križnar zaključio da su prvi u borbu krenuli radnici, a od jeseni 1941. godine brojnije su im se pridružili seljaci. U saopćenju »Socialni aspekt množičnoga izganjanja Slovencev iz Slovenije med drugo svetovno vojno« *Tone Ferenc* ukazao je na to da su okupatorski sistemi u Sloveniji — njemački, talijanski, mađarski — osudili slovenski narod na smrt. T. Ferenc se zatim posebno zadržao na prikazu aktivnosti Nijemaca koji su predvidjeli najkraće vrijeme za ostvarenje tog zadatka. Autor je napose razmatrao komponente njemačke denacionalizatorske politike, osnovne skupine predviđene za izgon te socijalni sastav stanovništva predviđenog za izgon i izgnanog u Srbiju, tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku i Njemačku.

Razdoblju 1941—1945. pripadaju još i saopćenja: *Milica Bodrožić*, »Radnička klasa na jugu Srbije 1941—1945. godine«, *Lazar Zrnić*, »Pozadinsko snabdevanje vojvodanskih operativnih jedinica u Istočnoj Bosni u toku NOB-a« i *Rastislav Terziowski*, »Sovetskiot pečat na fašističkoto opredeluvanje i okupatorskata uloga na Bugarija vo Jugoslavija (1941—1944)«.

Više saopćenja o razdoblju poslije 1945. godine raspravljalo je o pitanjima položaja naših nacionalnih manjina u susjednim zemljama. Neka od tih saopćenja obuhvaćala su problematiku u širem povijesnom tijeku, tj. označavala su probleme i do 1945. godine. *Risto Poplazarov* u saopćenju, »Opštstvenoto i nacionalnoosloboditelnoto dviženje na Makedoncite vo Južna Makedonija od 20-te do 50-te godine na XX vek«, ocrtao je položaj Makedonaca u Egejskoj Makedoniji i otpor asimilatorskim tendencijama grčkih vladajućih klasa. U okviru globalne teme »Denacionalizacija in vprašanje socialne strukture in mobilnosti v XX stoletju«, koje je bio nosilac *Janko Jeri*, podneseno je nekoliko izvješća. Tako su *Vera Klopčič*, *Albina Lük* i *Štefan Šoš* razradili temu »Procesi denacionalizacije na nacionalno mešovitoj teritoriji Prekmurja između dva svetska rata«, *Dušan Nećak* »Uticaj socijalne i upravne prestrukturacije dvojezičnog područja južne Koruške na razvitak i položaj slovenačke manjine u svetlu izbora 1945—1971.«, a *Janez Stergar* »Metode prisilnoga raznarodovanja Koroških Slovencev (s poudarkom na času po drugi svetovni vojni)«. Slovenskom nacionalnom manjinom u Austriji, odnosno Italiji, bavila su se još dva saopćenja. *Tone Zorn* autor je rada »Socialna struktura in avstrijska ljudska štetja na slovenskem in jezikovno mešanem delu avstrijske Koroške po drugi svetovni vojni«, a *Karel Šiškovič*, iz Trsta, napisao je saopćenje »Razvoj družbeno gospodarske strukture Slovencev v Italiji po drugi svetovni vojni«.

»Etno-nacionalni procesi u sklopu društvenih kretanja u Srbiji 1945–1953«, naslov je saopćenja *Dragoljuba Petrovića*. Autor je, polazeći od etno-nacionalne strukture u Srbiji sa Vojvodinom i Kosovom na kraju NOR-a, na koju su znatno utjecala ratna razaranja i genocid, pokazao promjene koje su se događale u novim uvjetima (među ostalim, npr., unutrašnje migracije, kolonizacija itd.). *Marijan Matićka*, u saopćenju »Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945–1948)«, razmatrao je provođenje agrarne reforme i kolonizacije kao jednu od mjera koja je bitno zadirala u društvene odnose na selu i prouzrokovala promjene uvjeta života znatnog broja ljudi. *Vladimir Klemenčić* autor je saopćenja »Razvoj slovenske vasi po drugi svetovni vojni«, u kojem je naznačio osnovne tendencije preobražaja slovenskog sela u procesu deagrarizacije i urbanizacije. V. Klemenčić je dao klasifikaciju tipova urbanizacije slovenskih sela koja se temelji na promjenama u načinu privređivanja, stanovanja i kretanju broja stanovnika.

Dakako, osim izlaganja saopćenja u Sekciji je bilo i diskusije. Najvećim su dijelom te diskusije imale za cilj da nadopune, pojašne, dovedu u šire odnose teze iz pojedinih saopćenja. Poneke diskusije bile su i manji zaokruženi prilozi povijesti razdoblja poslije 1941. godine. U diskusijama su, između ostalih, sudjelovali i *Dušan Lazić*, *Vojin Navalušić*, *Vojmir Kljaković*, *Mladen Colić*, *Nikola Babić*, *Gojko Miljanović*, *Petar Kačavenda*, *Dušan Biber*.

Napokon, valja reći da autori saopćenja o razdoblju poslije 1941. godine nisu bili samo povjesničari, već i geografi, sociolozi, politolozi. Naravno, to je pridonijelo obogaćivanju metodoloških pristupa, a ujedno potvrdilo poznatu tezu da se u proučavanju najnovije povijesti najviše mora voditi računa o interdisciplinarnom pristupu i suradnji. Valja, međutim, ipak napomenuti da, iako je na ovom Kongresu ostvareno kronološko, tematsko i problematsko proširenje na razdoblje poslije 1945. godine, ostaje i dalje obveza da se i u stručnim udruženjima historičara potiču povijesna istraživanja razdoblja mirnodopskog razvoja socijalističke Jugoslavije. To je uostalom jedan od zaključaka završne sjednice Kongresa.

Marijan Matićka